

ROLA GLOBALIZACJI W BUDOWANIU POMOSTU CYWILIZACYJNEGO KULTUR

HANNA SOMMER

Abstrakt: *Artykuł porusza problematykę globalizacji w kontekście budowania pomostu cywilizacyjnego kultur. Opisuje jej wpływ na budowanie nowego ładu światowego.*

Słowa kluczowe: *globalizacja, cywilizacja, kultura, nowy ład światowy*

Abstract: *This article refers to the problem of globalization in context of establishing an industrial cultural platform. It describes its influence on the constitution of a new world order.*

Key words: *globalization, civilization, culture, new world order*

Globalizacja

Żyjąc w czasach wielkiej transformacji obserwujemy niezwykle zróżnicowanie współczesnego obrazu świata pod wieloma względami. Jest sprawą oczywistą, że funkcjonujemy w niezwykle czasach zmian w obrębie życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Pojęcie globalizacji, które prawdopodobnie pierwszy raz pojawiło się w słowniku Webstera z 1961 roku, popularne stało się dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Globalizacja jest wynikiem złożonych procesów, które zachodzą równolegle na różnych płaszczyznach i kontynentach. Procesy globalizacyjne są wyrazem jednej z najistotniejszych zmian, które zachodzą we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Istota ich polega na powstaniu jednej globalnej sieci stosunków, która łączy stosunki społeczne występujące w miejscach odległych od siebie i tworzy jedność. Globalizacja jest procesem nieuchronnym, żywiołowym i nieodwracalnym. Wywołuje reakcje zarówno na poziomie państwowym jak też w obrębie warstw społecznych. Budzi nadzieje i sprzeciw. Jedni upatrują w niej ogromną szansę, inni widzą przede wszystkim zagrożenia. Globalizacja próbuje opisywać wieloaspektowe zmiany, które zachodzą we współczesnym świecie. Ze względu na wszechobecność tego pojęcia, każdy może przypisać mu inną treść. Jest ona jednocześnie pojęciem teoretycznym, jak też dynamicznie

rozwijającym się zjawiskiem społecznym, co nie pozwala jednoznacznie jej zdefiniować.

Wielu badaczy twierdzi, iż jest to zespół procesów prowadzących do intensyfikacji ekonomicznych, politycznych i kulturowych stosunków poprzez granice. Jest to proces pogłębiania się światowych powiązań we wszystkich aspektach współczesnego życia politycznego, społecznego, ekonomicznego i kulturowego (Liberska, 2002, s. 11). Natomiast Zygmunt Bauman uważa, że są to praktyki, którym się oddajemy, ponieważ chcemy być szczęśliwi, a dla innych stanowi ona przyczynę naszego nieszczęścia. Dalej pisze, że globalizacja to nieunikniony los świata, a także nieodwracalny, który dotyczy każdego z nas (Bauman, 2000, s. 56-57). Komisja Europejska definiuje globalizację jako proces gdzie produkcja i rynki w różnych krajach stają się coraz bardziej współzależne w związku z dynamiką wymiany towarów i usług, przepływem kapitału i technologii (Liberska, 2002, s. 18). Jedni uważają, że funkcjonuje tylko jeden spójny proces globalizacji. Inni natomiast twierdzą, że mamy do czynienia z wieloma zróżnicowanymi procesami globalizacji, które posiadają wspólne cechy. Niezależnie od percepcji zjawiska globalizacji, jest to zjawisko obiektywne, kształtujące szybko zmieniającą się rzeczywistość społeczną, nadając jej nową jakość życia. Następuje efekt specyficznego ścieśnienia czasu i przestrzeni. Zjawiska te zachodzą bez konkretnej lokalizacji w określonej przestrzeni globu, pojawiają się bez dystansów. I chociaż procesy globalizacji nie eliminują całkowicie znaczenia dystansu i granic terytorialnych w życiu społecznym, to można powiedzieć, iż świat staje się jednym miejscem.

Ludzie częściej zaczynają dostrzegać świat w kontekście różnych zagrożeń i problemów, których do tej pory nie dostrzegano. Ważną kwestią jest przygotowanie ludzi do życia i współżycia społeczno-moralnego. Przygotowanie jednostki do publicznego zaistnienia w warunkach „wolności i zniewolenia”, w dobie ciągle dokonującej się przebudowy egzystencjalnych i cywilizacyjnych postaw istnienia i wspólnoty wymagają współczesnego przewartościowania (Szynd, 2006, s. 7-8). Globalizacja nie jest a priori ani zła, ani dobra, jest procesem stanowiącym nieodłączną cechę rozwoju cywilizacji. Będzie taka, jaką uczynią ją ludzie. Powinna służyć człowiekowi i respektować wielość kultur. Patrząc na różnorodność form kulturowych, należy zwrócić uwagę na istnienie uniwersalnych wartości ludzkich, które powinny stanowić wiodącą siłę wszelkiego rozwoju i postępu.

Kultura globalna

Globalizacja i wiążące się z nią procesy stawiają wiele pytań i budzą dużo emocji. Zjawisko to wiąże się z siecią wzajemnych powiązań i zależności charakterystycznych dla współczesnego świata. Funkcjonowanie tych sieci i powiązań zauważyć można w sferze ekonomii, polityki, ochrony środowiska jak też i w kulturze. Globalizacja w sferze kultury wiąże się z faktem, iż formy kontaktowania się z innymi kulturami nie posiadają charakteru lokalnego. Obecnie mamy do czynienia z globalizacją kontaktów, którym towarzyszy świadomość tejże globalizacji (Paradowski, 2000, s. 23). Bez wychodzenia z domu człowiek ma możliwość uczestniczenia w życiu innych kultur.

Zdaniem Krzysztofka funkcjonowanie społeczności międzynarodowej w obszarze płaszczyzny kulturowej kształtują relacje między kulturą globalną i kulturami lokalnymi, określającymi narodową tożsamość (Krzysztofek, 2000, s. 68). Procesy kulturowe w skali globu są zjawiskiem dwuwarstwowym (Pietraś, 2002, s. 47). Warstwę pierwszą tworzą tendencje homogenizacji zachowań konsumpcyjnych. Holton wskazuje na kształtowanie się zestandaryzowanego stylu konsumpcji, kojarzonego z McDonald'sem czy Coca Colą (Holton, 1998, s. 155). Istotna rola w tym procesie przypada środkom technicznym, zwłaszcza telewizji satelitarnej. Ponad 500 czynnych satelitów przekazuje do wszystkich zakątków globu, niezależnie od dystansów terytorialnych, te same lub podobne reklamy, wzorce zachowań i wartości charakterystyczne dla określonego stylu życia (Martin, Schumann, 1999, s. 19-20). Tworzą one swoisty uniwersalny konsumpcyjny kod komunikacyjny (Krzysztofek, 2000, s. 75). Istotna rola w tym procesie przypada wytworom amerykańskiej kultury masowej. Stąd też procesy globalizacji często są utożsamiane z amerykanizacją.

Warstwę drugą procesów kulturowych w skali globu tworzy ekspanowanie wielokulturowości i różnorodności, zwłaszcza w powiązaniu z poczuciem tożsamości i odrębności narodów i grup etnicznych. Okazuje się, że homogenna kultura konsumpcyjna nie penetruje głębokich warstw kultur tożsamości (Krzysztofek, 2000, s. 74). Oprócz tego próby unifikacji standardów kultury w warunkach procesów globalizacji rodzą reakcje przeciwstawne, nakierowane na ochronę kultur narodowych. Oznacza to, że kulturę, z wyjątkiem zachowań konsumpcyjnych, jest o wiele trudniej zglobalizować niż gospodarkę czy obieg informacji. Dzieje się tak, zdaniem Smitha, gdyż globalizacja niszczy szczególnie rodzaj więzi jednostek z miejscami, historią itd., które

w ich życiu mają szczególne znaczenie. Tym samym atrakcyjność kultur narodowych polega na tym, że są wyjątkowe, unikatowe oraz stanowią element identyfikacji i społecznej solidarności (Smith, 1990, s. 155).

Współczesny świat, to wielość kultur, które wyrosły na gruncie różnych doświadczeń historycznych i cały czas wzajemnie na siebie oddziałują. Kultury te wzajemnie się przenikają, rozwijają i wzbogacają społeczności. Jednak cały czas na świecie możemy obserwować różnorakie konflikty na podłożu różnic kulturowych. Teza ta znajduje potwierdzenie w podejściu Huntingtona, który mówi, że w *Nowym Porządku Światowym* głównych źródeł konfliktów należy upatrywać nie w ideologiach czy w gospodarce, ale podziały ludzkości będą powstawały w wyniku konfliktów kulturowych. Główne nieporozumienia w polityce światowej będą występowały pomiędzy narodami i grupami reprezentującymi różne cywilizacje (Huntington, 1994, s. 69). Kultura (wartości, religia, poglądy) rodzą różnego rodzaju antagonizmy, a następnie wpływają na konflikty między cywilizacjami jak i wewnątrz nich, gdyż lokalne wojny poszczególnych światów przybierają charakter coraz bardziej globalny. To co pozornie wydaje się dramatycznym wydarzeniem o małej skali, może być wynikiem lub przyczyną zjawisk o zasięgu międzynarodowym. Spory wewnątrz cywilizacji stanowiąby więc specyficzną zapowiedź konfliktów między cywilizacjami (Kłodkowski, 2005, s. 16).

Stykane się różnych kultur może w efekcie prowadzić do konfliktów, ale jak twierdzi Beyer, sedno konfliktu kulturowego ery globalizacji nie polega na tym, że społeczna struktura globalizacji zwalcza kultury lokalne, ale na tym, że występuje zjawisko kulturowej mutacyjności prowadzącej do erozji kultury lokalnej (Zdanowski, 2000, s. 10).

Przenikanie różnych wartości i wzorców kulturowych uaktywnia różne reakcje kultury rodzimej. W niektórych państwach można zauważyć rozdwojenie lub bifurkację kompradorską (Pietraś, 1997, s. 19), co skutkuje powstawaniem enklaw nowoczesności przy jednoczesnym występowaniu obszarów kultury tradycyjnej. W warunkach, kiedy większa część społeczeństwa ciągle odczuwa różnice kulturowe, elity adoptują się do kultury rynkowej, aby funkcjonować na rynku światowym. W przeszłości podobnie jak dziś, elity przejawiały bardziej kosmopolityczne skłonności niż reszta ludności. Starły się tworzyć własną kulturę, które niewiele robiła sobie z granic, stanowiących barierę dla reszty społeczeństwa. Miały one więcej cech wspólnych z elitami

żyjącymi poza granicami ich kraju niż z pozostałą ludnością (Bauman, 2000, s. 18).

Inną reakcją może być całkowite otwarcie (Ziętek, 2002, s. 206-207), które polega na adoptowaniu wszystkich wzorców z zewnątrz i traktowaniu ich jako swoich. Taka postawa może wynikać z przekonania, iż rodzima kultura nie wpłynie korzystnie na dalszy rozwój. W tym podejściu nowoczesność bierze górę nad tradycją.

Kolejnym typem reakcji jest budowanie nowej jakości w wyniku łączenia tradycji z nowymi wpływami. Można go określić jako reformizm (Ziętek, 2002, s. 206-207). Polega on na adoptowaniu przez społeczeństwo nowych wzorców, przy jednoczesnym dopasowaniu ich do własnych. Ten typ adaptacji często określanymi jest jako „kreolizacja” lub „hybrydyzacja”. Jako przykład może posłużyć funkcjonowanie McDonald’s w różnych krajach świata. Bez wątplenia można powiedzieć, iż jest to firma ponadnarodowa ale jej rola w poszczególnych państwach ma zdecydowanie inne znaczenie kulturowe. W Stanach Zjednoczonych czy w Europie Zachodniej McDonald’s jest traktowany jako „fast food”, czyli szybko i tanio. Natomiast w Chinach jest postrzegany jako miejsce gdzie można zorganizować proszony obiad. A w Polsce do McDonald’s odbierany jest jako miejsce w którym może spotykać się młodzież i gdzie przychodzą matki z dziećmi. Na menu wpływ mają lokalne gusty i smaki. To obrazuje jak przyjęcie pewnego elementu kultury globalnej zostało zaakceptowane i dostosowane do kultury rodzimej. Na tym przykładzie widać modyfikację obcych elementów kultury i tworzenie się nowej jakości.

Można też wyróżnić reakcję negatywną przez całkowite odrzucenie i brak adaptacji nowych bodźców do zmian. Występuje tutaj blokada przed obcymi wpływami. Ten typ adaptacji obierają państwa, które przekonane są o wyższości własnej kultury. Zewnętrzne wpływy postrzegane są jako zagrożenie kultury rodzimej i stanowią zagrożenie dla tożsamości. W konsekwencji izolacja może powodować, iż społeczeństwo nie będzie w stanie przystosować się do bodźców zewnętrznych (Ziętek, 2002, s. 206-207).

Zderzenie cywilizacji i nowy ład światowy

Politykę współczesnego świata, jak twierdzi Huntington, zdominują zdarzenia między cywilizacjami. Źródłami konfliktów międzynarodowych

dowych stają się różnice kulturowe. Świat staje się areną walki i rywalizacji pomiędzy głównymi cywilizacjami.

Tabela 1: Cywilizacje na świecie po 1990 roku według Samuela Huntingtona

Cywilizacja zachodnia (euro-pejska)	Jej początki to ok.700-800 lat n. e. Główne składniki to: Europa, Ameryka Północna i Łacińska, Australia i nowa Zelandia. Cechy: indywidualizm, liberalizm, konstytucjonalizm, szerzenie demokracji na świecie.
Cywilizacja latynoamerykańska	Jest odrębną podgrupą ściśle związaną z Zachodem. Zawiera kultury tubylcze (Chile, Peru, Meksyk, Boliwię). Ma charakter korporacyjny i autorytarny.
Cywilizacja prawosławna tzw. Geopolityczna	Obejmuje większą część terytorium dawnego Związku Sowieckiego. Powoli wkracza do Europy, Azji i strefy islamskiej. Cechuje ją bizantyjski rodowód, odrębna religia, biurokratyczny despotyzm.
Cywilizacja afrykańska	Praktycznie już nie istnieje. Głównym ośrodkiem miała być Republika Południowej Afryki. Główne cechy to: autorytaryzm i dobro wspólnoty.
Cywilizacja islamska	Rozciąga się od Afryki Północnej, przez Bliski Wschód, po państwa wokół Zatoki Perskiej i Irak, przez Iran i Pakistan aż do granicy z Chinami. Cechuje się wyjątkową wspólnotą aspiracji i niechęcią skierowaną przeciwko Zachodowi.
Cywilizacja hinduistyczna	Istnieje od co najmniej 1500 r. p. n. e. Cechuje ją dobro ogółu oraz nierówność społeczna spowodowana podziałem na kasty.
Cywilizacja buddyjska	Obejmuje Birmę, Laos, Kambodżę, Tajlandię. Cechuje ją nurt religijny. Powstała na przełomie IV/V w. p. n. e.
Cywilizacja chińska	Powstała ok. 1500 r. p. n. e. Cechuje ją paternalistyczna forma organizacji życia społecznego, zespołowość, synkretyzm religijny, tradycjonalizm.
Cywilizacja japońska	Wyłoniona z cywilizacji chińskiej między 100 a 400 r. n. e. Posiada te same cechy co cywilizacja konfucjańska. Cywilizację Chin i Japonii nazywa się Cywilizacją Dalekiego Wschodu.

Źródło: S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2003, s. 21.

Główną tezę, którą postawił Huntington w *Zderzeniu cywilizacji...* jest stwierdzenie „że to kultura i tożsamość kulturowa, będąca w szerokim pojęciu tożsamością cywilizacji, kształtują wzorce spójności, dezintegracji i konfliktu w świecie, jaki nastął po zimnej wojnie (Huntington, 2006, s. 15).

Kulturę traktuje jako siłę, która łączy i dzieli społeczeństwa. Podkreśla rolę i znaczenie tożsamości kulturowej, która dla większości ludzi ma największe znaczenie i staje się źródłem wojen.

Na poparcie postawionej tezy przedstawił następujące wnioski www.wsm.edu.pl/fotos/socjologia/Sylwetki/huntington.doc:

1. Polityka globalna jest wielobiegunowa i wielocywilizacyjna. Modernizacja nie oznacza westernizacji i nie prowadzi do powstania cywilizacji uniwersalnej i przejmowania wzorców kulturowych z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych przez społeczeństwa niezachodnie.
2. Następuje zmiana układu sił między cywilizacjami. Słabnie wpływ Zachodu, siły Azjatyckie rosną (ekonomicznie, militarnie i politycznie). W krajach islamu mamy do czynienia z eksplozją demograficzną, która destabilizuje kraje muzułmańskie i sąsiednie, a niezachodnie cywilizacje poświadczają wartość swoich kultur.
3. Tworzy się ład oparty na cywilizacjach. Kraje o podobnych cechach kulturowych współpracują ze sobą. Przemieszczanie społeczeństw między cywilizacjami jest skazane na fiasko. Wokół państw-osiódków cywilizacji grupują się kraje.
4. Dążenia Zachodu do uniwersalizacji powodują nasilenie konfliktów z innymi cywilizacjami, szczególnie z Chinami i islamem. Wojny pogranicza cywilizacji powodują koncentrację krajów pokrewnych, grożąc tym samym nasileniem konfliktów, w szczególności między muzułmanami i niemuzułmanami. Występuje konieczność podejmowania działań przez państwa-osiódki na rzecz zatrzymania tych wojen.
5. Dla przetrwania Zachodu ważne jest, aby Amerykanie potwierdzili zachodni charakter swojej tożsamości. Zachód winien uznać, że ich swoista cywilizacja nie jest uniwersalna i chronić ją przed wyzwaniem niezachodnich społeczeństw. Uniknięcie konfliktu na skalę globalną uzależnione jest od akceptacji wielocywilizacyjnego charakteru polityki i współdziałania.

Jako podstawowy elementem kultury wskazał religię i według niej przedstawił świat jako kręgi cywilizacyjne (tabela 1).

Jak powiedział kiedyś Honneth, że skutecznym narzędziem, które może moderować ludzką wolność w warunkach wielokulturowości są prawa człowieka. Aby różne kultury mogły wspólnie egzystować na jednym terytorium, potrzebne jest wytyczenie niezbędnego minimum kulturowego, które wszystkie strony powinny zaakceptować. Tym minimum może być koncepcja praw człowieka.

Prawa człowieka stanowią dzisiaj jeden z dwóch systemów regulacji na których budowany jest nowy ład społeczny. Przyjęcie uniwersalnych praw obywatelskich stanowi podstawę organizacji społecznej. Nie przestrzeganie tych praw jest zagrożeniem dla pokoju.

Drugi system regulacji ładu społecznego to reżim handlowy. Opiera się na braku dyskryminacji, otwartych rynkach, prywatyzacji, liberalizacji i wzajemnych przywilejach. Nadzorowany jest przez Światową Organizację Handlu.

Niektórzy badacze zwracają uwagę na trzeci powstający reżim – polityczny, którego fundament stanowi warunkowa suwerenność państw i możliwość interwencji w wewnętrzne sprawy państw (tzw. awanturniczych). Jest to forma wymuszania respektu dla zasad i polityczno-ideologiczna zgodność ustrojów państw z tymi zasadami.

Zarządzanie wielokulturowością i multietnicznością jest jednym z najważniejszych czynników ładu społecznego w skali wewnętrznej i międzynarodowej. Szacuje się, że liczba mniejszości etnicznych w skali planety żyjących w około 200 państwach (pośród których w 90 % żyją mniejszości powyżej kilku procent) przekracza 10 000 a około 5 % ludzi nie żyje w kraju swojego urodzenia. Oznacza to, iż świat na przełomie XX/XXI wieku osiągnął, m.in. dzięki zagęszczającym się sieciom komunikacyjnym, bezprecedensową skalę różnorodności przy – paradoksalnie – postępującej globalizacji (Krzysztofek, 2002, s. 131).

Uwagi końcowe

Procesy globalizacji są zespołem złożonych, dynamicznych i wielowymiarowych zmian zachodzących w funkcjonowaniu cywilizacji ludzkiej. Świat jest światem różnych kultur i mentalności, bo ludzie pragną zachować własne kody. Natomiast globalizacja polega na budowaniu „interfejsów” między kulturami dla zrozumienia ich kodów

bez niszczenia ich. Globalizacja na płaszczyźnie kulturowej ma ogromne znaczenie jako element ułatwiający komunikację międzykulturową.

Ten multikulturalizm to kultura „sieciowa”, która nie sprzyja zachowaniu kultur wspólnotowych, a jedynie przechowuje je tylko w indywidualach. Multikulturalizm bez tego kodu jest nieprzewidywalny. Jak się oczekuje, kod ten przyspieszy dojrzewanie globalnej świadomości. Strategia budowania międzykulturowych pomostów powinna przede wszystkim opierać się na edukacji.

Trzeba, kształtując postawy otwartości wobec świata, jednocześnie przeciwstawić się fundamentalnej unifikacji myślenia i kulturowych sposobów życia, działać edukacyjnie na rzecz zachowania różnic, umacniać rzeczywistą wielokulturowość. Nie musimy akceptować pozornej jednolitości kultur, bo tak naprawdę jest to niemożliwe i niepożądane, ale zarazem wyższą rangę edukacyjną powinna uzyskać problematyka wieloświatopoglądowa afirmująca „innego człowieka”, uznająca jego odrębność duchową i kulturową, tradycje historyczne i prawo do istnienia we współczesności, do kontynuowania własnej tożsamości (Szymdł, 2006, s. 10).

Zmiana pojmowania terytorialności, która polega na zacieraniu granic pomiędzy poszczególnymi krajami (tak zwana homogenizacja świata), na otwartym dostępie do wszelkiej informacji, powoduje kształtowanie szerszego, ale o wiele płytszego poczucia „my”. Wola walki o tożsamość narodową, jest zjawiskiem, które towarzyszy procesowi tworzenia się kultury globalnej, jako atrybutu społeczeństwa informacyjnego.

Zoznam bibliografických odkazov

BAUMAN Z.: *Globalizacja*, Warszawa 2000.

BAUMAN Z.: *Globalizacja: I co z tego dla ludzi wynika*, PIW, Warszawa 2000.

HOLTON J.R.: *Globalization and the Nation State*, London 1998.

HUNTINGTON S.P.: *Wojna cywilizacji?*, „Res publica Nowa”, luty 1994, nr 2.

KŁODKOWSKI P.: *O pęknięciu wewnątrz cywilizacji. Ideologiczny spór między modernistami a fundamentalistami w islamie i hinduizmie w XX i na początku XXI wieku*, Warszawa 2005.

KRZYSZTOFEK K.: *Globalna kultura i globalne zarządzanie*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr1.

KRZYSZTOFEK K.: *Kulturowa ścieżka globalizacji*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), Lublin 2002.

LIBERSKA B. (red.): *Globalizacja: Mechanizmy i wyzwania*, PWE, Warszawa 2002.

- MARTIN H. P., SCHUMANN H.: *Pułapka globalizacji*. Atak na demokrację i dobrobyt, Wrocław 1999.
- OUR CREATIVE DIVERSITY. Raport of the World Commission on Culture and Development, UNESCO, World Commission on Culture and Development, 1995, s. 2, za J. Zdanowski (red.), *Globalizacja – pytania i niepokoje*, [w:] *Kultury pozaeuropejskie i globalizacja*, Warszawa 2000.
- PARADOWSKI R.: *Globalizacja w świetle dominant kulturowych*, [w:] *Kultury pozaeuropejskie i globalizacja*, J. Zdanowska (red.), Warszawa 2000.
- PIETRAŚ Z. J.: *Europejska adaptacja kulturowa czy zderzenie cywilizacji?*, [w:] *Badanie zmian i relacji międzykulturowych w Europie i na jej pograniczach*, K. J. Brozi (red.), Lublin 1997.
- PIETRAŚ M.: *Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), Lublin 2002.
- SMITH A.: *Towards a Global Culture*, „Theory, Culture and Society” 1990, vol. 7, s. 178. Cyt. za: J. R. Holton, *Globalization...*
- SZMYD K.: *Edukacja wobec kryzysu wartości społecznych*, „Oświata i Wychowanie” 2006, nr 3.
- ZIĘTEK A.: *Globalizacja a kultura*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), Lublin 2002.
- www.wsm.edu.pl/fotos/socjologia/Sylwetki/huntington.doc

Dr Hanna Sommer, adiunkt

Politechnika Rzeszowska

Wydział Zarządzania, Zakład Nauk Humanistycznych

ul. Podkarpacka 1, 35-082 Rzeszów

E-mail: hansom@wp.pl